

Ötvenhat Szegeden

Lehetetlen bizonyítani, hogy valami nem történt meg. Az ugyanis, hogy valaki nem látta, nem hallotta, nem zárja ki, hogy más nem látta, hallotta. Ezért rendkívül fontos, hogy egy-egy eseményről minél több szem- és fültanút hallgassunk meg

Forráshiány

Különösen szükséges ez, ha az adott eseményről nincs vagy fogyatékos a forrásunk. Már pedig Szegeden 1956 október végi, november eleji történetének írott dokumentumai nagyon hézagosak. A Délmagyarország három napon át (október 27-én, 28-án, 29-én) nem jelent meg, előtte is, utána is csak csökkent terjedelemben, olykor egyetlen oldalon, s az elmúlt napokról alig vagy csak elnagyolva adott számot. A történetírás számára a legfontosabb forrásanyagot a megtorlás során a nyomozó hatóság fölszólítására készített vallomások tartalmazhatják — még ha nyilvánvalóan eltorzítva is. Magam pl. 1957-ben legalább háromszor leírtam még friss emlékeimet: miben vettem részt, mit láttam napról napra amaz emlékezetes tizenkét napban. Az elsőt — úgy emlékszem — nagy-szombaton délután a Csillagbörtön külön cellájában a saját (bűnjelként velem együtt behozott) írógépeken kopogtam le; valószínűleg ez a legterjedelmesebb, legrészletesebb és még leghitelesebb beszámoló. Utána valamikor augusztusban a tököli internálótáborban, majd szeptemberben ismét Szegeden a rendőrség ötödik emeleti fogdájában írták velem. Magam is roppant kíváncsi vagyok, hogyan emlékeztem akkor, s e három vallomáson összehasonlításának milyen tanulságait lehet ma levonnom.

Június 12-én levélben kértem dr. Barna Sándor rendőr ezredest, megyei főkapitányt, tegye lehetővé, hogy másolatban megkaphassam vallomásait, és velük frissíthessem föl a több mint három évtized alatt természetesen megkopott emlékezeteimet. De szükség van a belügyi hatóságoknál feltehetően még őrzött többi nyomozati anyagnak is a kutatás számára hozzáférhetővé tételére. Remélhetőleg csonkítatlanul, hiánytalanul hozzájuk jut majd a kor története.

De ez sem teszi fölöslegessé a mai visszaemlékezések gyűjtését. 56 történetének hiteles megírásához a források gyérsége miatt a szokottnál is nagyobb jelentősége az *oral history*-nak, a szóbeliségnek, a kortársi visszaemlékezéseknek. Amde tudnunk kell, hogy ezeknek törvényszerű, lélektani fogyatékosága a rostálás, az átértelmezés és az időrendi zavar.

Az emlékezet korlátai

Megírta már Mikszáth Kálmán, Anatole France, Tóth Béla, Juhász Gyula Sir Walter Raleigh-nak (1552–1618) nevezetes esetét. 1603-ban I. Jakab elleni összeesküvés vádjával a Towerba zárták. Ott írta *Világtörténetét*. Juhász Gyula szavaival folytatott: „Ez a szerencsétlen férfiú valami jelentéktelen csetepaténak volt szemtanúja, amelyet másnap minden egyes tanú másképpen mesélt el neki, és ő is másképpen emlékezett az esetre, mint ahogy a szereplők és a szemtanúk elmondották. Erre már Walter Raleigh-ban is fölébredt a történeti kritika és szkepticizmus szelleme, és a *Világ közönséges történetét*-t, ahogy a mi jó öreg Gvadányink az *Allgemeine Weltgeschichte*-t fordítja, szembe kihajította a rácsos ablakon, mert mit tudunk mi arról, amit nem láttunk, ha arról, amit tulajdon két szemünkkel szemlélünk, sem tudunk semmi bizonyosat.”

A következő hetekben, hónapokban meg fognak szaporodni a visszaemlékezések 56-ra, a szegedi eseményekre is. A történeti hitelhez nélkülözhetetlen egyrészt a különféle elemzések szembesítése, másrészt ellenőrzésük a bármilyen fogyatékos *egykorú* forrásokkal.

Hogyan halt meg Schwartz Lajos?

Itt van például a tüntetések egyetlen szegedi áldozatának esete, amelyről már a Délmagyarország és a Csongrád Megyei Hírlap június 17-i számában több szemtanú vallomását

olvashattuk. A magam emlékeivel addig nem akartam előállni, míg említett rendőrségi vallomásaimmal nem vettem össze őket. De nem szeretném, ha a tévedések addig is elterjednének, így — kérve mások véleményét is — elmondom a magamét.

Valahol a színház táján csatlakoztam október 26-án délelőtt az egész úttestet elfoglaló szélességben hömpölygő tömeghez. Az első sorban — villamoskalauzok, munkások, fiatalok közt — menetelt Baróti Dezső, a tudományegyetem rektora, Korpássy Béla, az egyetem dékánja, Nyíri Antal, a bölcsészkar dékánja. Hozzájuk csatlakoztam. Nem a színháznál jöttünk a Széchenyi térre, mint Köles József emékezett, hanem a pártbiztonság (a mai Sajtóház) előtt elhaladva, az Arany János utcán át a Takaréktár utca felől. Nem igaz, amit vádként hangoztattak, hogy a tanácsházat akartuk volna elfoglalni vagy a szovjet emlékműveket ledönteni. Egyszerűen Szeged főterén, ahol 1848 óta minden nagy esemény történt, s ahol a legtöbb emberhez lehet szólni, tüntetni akartunk a nemzeti függetlenség és demokrácia mellett, a sztálinizmus ellen.

Amikor az utca torkolatába értünk, láttuk, hogy a téren, a villamossíneken túl fegyverrel a kézben katonai sorfal áll. Az első sorban, hátat fordítva a térnek, a sorfalnak, kezüket összefogva, csatárláncot alkotva megpróbáltuk megállítani a menetet. Sikertelenül, mert a nagy zajban már tíz méterre sem hallották a kiabálásunkat, így a hatalmas tömeg a tehetetlenségi erőnél fogva szorított bennünket is egyre hátrább a sorfal felé. Nem láttam, tehát nem állíthatom, hogy nem történt meg, de teljesen valószínűtlen, hogy Schwartz Lajos virágsokorral, zászlóval a kezében a sorfal felé tartott volna. Az pedig bizonyos nem felel meg a valóságnak, hogy a vezénylő tiszt pisztollyal lőtte volna le. Akkor a mellébe kellett volna kapnia a golyót. A sortűz eldördülésekor én a sarki épület műköltőbiztatának a gyógyszerészhez legközelebb eső beugrójába húzódtam, háttal támaszkodva, immár teljes biztonságban. Amikor elhallgattak a fegyverek, és a földön fekvők fölugrálva menekülni kezdtek, két lépésre előttem feküdt hanyatt, hamuszínű arccal, két kezét melle fölé emelve, öklét összeszorítva Schwartz Lajos. Vért nem láttam, innen tudom, hogy háttába kaphatta a golyót, s vére csak később szívároghatott ki teste alól. Én még vártam. Láttam, hogy valaki egy nőt, akinek a szoknyája hátul csupa vér volt, a vállán bevisz a túldali kapu alá, ahol most az OTP megyei igazgatóságának bejárata van.

Megdöbentem, amikor végre elhagyhattam fődőzékemet, és az Arany János utca felé szaladtam: ott a fölvonulók a hangzavarban mit sem hallottak a sortűzből, s továbbra is előre akartak nyomulni... Csak mikor már többen odaértek a sor elejéről, akkor terjedt el a hír, akkor fordult meg és oszlott szét a tömeg. A Délmagyarország október 30-án ezt a hivatalos közleményt jelentette meg: „Schwartz Lajos, aki a fölvonulók élén haladt, a Takaréktár utcában sortűz következtében kapta a halálos sebet. Pénteken géppisztolylövés következtében három könnyebb és egy súlyosabb sebesülés történt.”

A Szegedi Kenderfonógyár ifjú munkását 31-én, szerdán délelőtt katonai géppisztolyval temették el a rókusai temetőben. Nevét akkor s azóta is hibásan írták. Az anyakönyvek tanúsága szerint Schwartz Lajos Szegeden született 1938. április 6-án. Apja is Schwartz Lajos volt, anyja Kurai Erzsébet, és az Arváz u. 45. sz. alatt laktak.

Abban a kérdésben, hogy célzott lövéstől vagy visszapatnó golyótól halt-e meg, nem tudok állást foglalni — ez szakértők dolga. Mindenesetre az események után kevéssel, 1957. március 20-án F. Nagy István *Feljegyzések a szegedi ellenforradalom napjaiból* című cikksorozatában ezt írta: „Senki sem tudja, hogyan történt. Lehetetlen megállapítani, hogy a katonák egyike vagy más valaki megbillentette puskája csövét az emberek felé.”

Ma erre emlékszem. Ha megkapom a belügyi szervektől a egykorú vallomásaimat, azokat is a történeti kutatás rendelkezésére bocsátom.

PÉTER LÁSZLÓ



PAPP GYÖRGY METSZETE

APÁTI MIKLÓS

Farkasréti strófák

I.
Egyidejűleg pusztul a test,
s amiben hiit ama lélek,
csigaházatlan éltél, de így is
jó lehetnél még menedéknél.

II
Elsietett gyöngybetűddel
irhattad volna még, amit diktál
Isten az ember pirosuló fülebe
dús levegőn, kinn a csodakútánál.

III.
Mosolyos arccal hűgetéttel:
nem reménytelen s nem is reményes
az, amit hiszünk, hittelenül,
semmilyen csillag se örökökön fényes.

IV.
Nem vagy magad, míg el nem temetünk,
vörösborot koccintunk össze,
mi néhány hív, de híg maradék,
kiömlünk mi is melléd a földre.

V.
Strófák a sírra — az élők holt virága,
nincsen képm a képes beszédhez,
áll-e vigyázzban a század? vagy
mindent megért, de semmit sem érez?

Perc-emberkéek dáridója

Szeged elegáns szállodájának éttermében néhány hete történt a következő eset. Kanadai üzletember feleségével és magyar vendéglátóival vacsorázott itt. Természetesen meg akarta kóstolni a badacsonyi bort. Volt is erről a borvidékről palackozott kényelű. Szűrkebarát, rizling persze nem. Hozta a pincér a palackot, bontogatta és letörte a nyakát üvegiparunk szilárd termékének. A történetek után az éttermi alkalmazott meglehetősen tanácsatlan lett. A magyar vendég segítette ki: „Talán vissza kellene vinni az üveget és újat bontani!” Az óhaj legalább részben teljesült. A pincérünk kudarcának bizonyítékával elűnt a lengőajtó mögött. Ott perc kancsóban hozta a badacsonyi. Átlátszó üzemei persze gyanúsak lettek az óceánról idelátogatott üzletembernek. Ez az eset nem kelti jó hírünket a tőke egyik hazájában.

Kb. ötven forintot takarított meg a vendéglátóipari alkalmazott cégének ezzel a kisdíjjal. Megérte? Az aznapi kasszazárás talán fényesebbre sikerült. De ha ezzel a játékoskával csak egyetlen vacsoravendéget ijesztett el, már nem biztos, hogy kedvező a szaldó.

A perc-emberkéek dáridója évtizedek óta tart a magyar gazdaságban. Ennek a legfőbb oka a se nem piaci, se nem tisztán elosztásos állapot. Ez utóbbit Európa mértani középpontjához közel lehetetlen megvalósítani. Emlékezzünk csak az Aranycsapat külföldi útjairól hazahozott „szajtréra”. Aztán a nejlontharisnya és orkáncabát-korszakra. Honfitársaink ezreit — azokat, akik könnyen lépték át a határt azokban a féltudalmas időkben — gazdagította meg a hazai hiány és divat. A nejlontharinya-modell módosulása a későbbi időkben a számítógép, a háztartási robot, a video, a mélyhűtő vagy éppen a mikrohullámú sütő. De nemcsak a külföldi beszerzés adott ziccereket a gazdagodáshoz, az egyetlen ötlettel való vagyonszerzéshez.

Sajnos, a honi butikmodell sem egy egészséges gazdaság szülője. Vegyük csak a sokszor alkalmazott receptet! Vásárolj csökkentett áron szövetet, varrass meg be nem jelentett munkással! Kis üzletekben jóval az állami kereskedelem árai felett adhatod el.

Ennek a láncnak erős láncszeme: a magyar szövő- és kikészítőipar magas selejtszázaléka. A rontott anyagot fillérekért eladják, hogy a forintos veszteséget csökkentésék. Mintsem hogy megsemmisítsék —

Most perc-emberkéek dáridója tart,
De építésre készen a kövünk,
Nagyot végezni mégis mi jövőnk,
Nagyot és szépet, emberit s magyart.
(Ady Endre: A perc-emberkéek után)

esetleg „csupán” a márkanév, gyári image védelméért. A kis műhelyek, otthoni bedolgozók olcsóbban szabnak, varrnak kész ruhát is, mint az adminisztrációval, rezszel, selejtszázalékkal agyonterhelt nagyüzemi szalagok. Itt a nagyüzemi bérszabályozás is „játékony hatást” tesz. Hiszen az üzemben leszorított munkabérfontokon nem nehéz túltenni. A kis szériák vonzzák, a minden ötödik szembejövön felfedezhető saját ruha pedig taszítja a tájon az embereket.

Ne csak a „nagy halakról” essen szó! A gazdasági normák elsekélyesedésének korában a kismember is inkább hajlamos az ügyeskedésre. Ezek a helyzetek az egészséges folyamatokat is elfekélyesítik. Jó: a magántaxi engedélyezése és elterjedése. Rossz: az ágazaton élőködők elszaporodása. Kórház, vendéglátóipari egység, gyár portása — és még ki tudja, ki mindenki — kap „keresetkiegészítést”, ha kizárólag ezt vagy azt a társaságot hajlandó értesíteni a kínálkozó fuvarról. Kétféle, hogy ez az egészséges verseny része.

Szétzilált gazdaságunkban régóta élnek jól a perc-emberkéek. Már nagyvállalatokat is tönkretelhettek úgy, hogy ők a világot bejárhatták, szép kis vagyontájakat gyűjthettek.

A pillanatlovagok viszonylag új terepe idehaza a politikai színpad. Nálunk a gyermekcipőben járó pluralizmusban ma túlonúl nagy szerepet játszanak az érzelmek. A jól felépített, végrehajtható programok alig van nyoma. Kétségtelenül: el kellett magunkat határolni a közelmúltunk megdöbbentő eseményeitől, katasztrófálsan hibás tervezeiteitől. Csakhogy a tagadás közben alig gyűjtöttünk az új felépítmenyünkhöz, az új házunkhoz köveket.

Divatszövát vált mostanában az ország semlegességének emlegetése. Egyesek álmaiban ez az állapot akár egy-két éven belül elérhető. De mennyire kijózanító az az interjú, amit néhány napja Magyar Nemzet (!) közölt: Diószegi István történelmi válaszaiból idézek: „Az ismert európai példák közös vonása, hogy a semlegesség egyetlen országban sem valósult meg egy ország saját elhatározásából.” „Annak az esélye, hogy a Szovjetunió valamiféle

kényszerhelyzetbe kerüljön, jelenleg a nullával egyenlő. A viszonyosság, a kompenzáció alapuló nagyhatalmi konszenzusról sem lehet szó, hiszen mit kapna a Szovjetunió annak fejében, hogy lemond egy olyan területről, amely szövetségi rendszerének a része.” „Elgondolni is riasztó, hogy a magyar-román vitában jelenleg tartózkodó Szovjetunió majd Románia oldalára áll. Pedig a választása egy semleges Magyarország és egy szövetséges Románia esetében nem lenne kétséges.” Mennyiben nagyobb realitása van a katonai szövetségi rendszerek lassú elhalásának, mint az érzelmi alapokon megfogalmazódó, a rendszerelv gondolkodástól idegen elképzelésnek: a magyar kiugrásnak? Sokkal. Bár az is nyilvánvaló, hogy messze még a kor, amikor a NATO és a VSZ kölcsönösen felszámolja önmagát.

Alapjaiban hibás az az elképzelés is, hogy mi politikai változásainkért valamiféle jutalmul hatalmas pénzüsszegeket kapunk a nyugati államnagybácsiktól. Méray Tibor a Hősök terén a gyászbeszédében hibázta azokat a tőkeket is, akik pénzüket átadták a pazarló Kelet-Európának. Brezinszky ugyancsak óva int a politikai alapon történő pénzszerzéstől. A tőke több évszázados tulajdonsága, hogy csak ott jelenik meg, ahol tartósan üzletet, profitot lát. Ehhez pedig nem a szölamok kellene, hanem egy magasabb gazdasági teljesítmény. A politikai pluralizmus önmagában nem emeli munkakultúránkat, nem lesz általa több a szakmai műveltségéből sem idehaza. A hordósónokok, érzelmergeresztő publicisták elszaporodása, műveik burjánzása nem növeli az ország GDP-jét és anyagi jólétét.

Ady életművében kevés olyan optimista verssorokat találunk, mint amit e cikk mottójául választottam. A második sor talán még nem igaz jelenünkre. A harmadik és negyedik sor hitére viszont most, 1989 felezőpontján nagy szükségünk van. Gazdaságban és politikában kis hazánkban még igen csak tart a perc-emberkéek dáridója. Hangulatuk azonban talán most már végre túljutott a tetőpontján.

BÓLE ISTVÁN